

RAZISKOVALNA NALOGA

OŠ Cirkulane – Zavrč

TRSTENKE

ETNOMUZIKOLOGIJA

Mentor:

Janez Zupanič

Somentorica:

Dr. Darja Koter

Avtorji:

Tadej Žumbar

Matevž Štumberger

Gregor Jurgec

Sandi Podhostnik

Domen Černivec

Cirkulane, 2003

ZAHVALA:

V nalogi, ki je pred vami, smo skušali ohraniti delček iz bogate kulturne zakladnice naših prednikov. Pri tem so nam bili v veliko pomoč posamezniki in skupine, ki se jim za to posebej zahvaljujemo.

Da je naloga izdelana v takšnem obsegu, gre zahvala predvsem dr. Darji Koter, ki je bdela nad našim raziskovalnim delom ter nas usmerjala in nam prijazno razkazala zbirko glasbil Pokrajinskega muzeja – Ptuj. Hvala mag. Dragu Kuneju za prikaz postopka izdelave trstenk in pomoč pri izdelavi. Ravnateljici naše šole, gospe Diani Bohak – Sabath, ki je znala prisluhni našim željam. Zahvaljujemo se mentorici zgodovinskega krožka, gospe Suzani Petek, in članom zgodovinskega krožka iz 8. razreda za pomoč pri anketiranju. Prav tako se zahvaljujemo tudi sošolcem iz našega razreda in vsem, ki ste si vzeli čas in odgovarjali na naša vprašanja. Hvala tudi našemu razredniku, Ivu Zupaniču, ki je bil naš mentor.

Tadej,
Matevž,
Gregor,
Sandi,
Domen.

POVZETEK:

Tema našega raziskovanja so trstenke, ki veljajo za ljudsko glasbilo. Naš namen je bil odkriti čim več pričevanj o tem glasbilu v naši okolici. Odločili smo se, da bo vsak od nas trstenke tudi izdelal in tako prispeval k njihovi ohranitvi.

Z anketiranjem prebivalcev Cirkulan in okolice smo preverili, ali ljudje trstenke poznajo, ali jih podrobno poznajo in od kod jih poznajo. V drugem delu smo se omejili na tiste osebe, ki so nam o trstenkah vedele karkoli povedati in pokazati iz lastnih spominov. Predvsem pa smo z zapisi pričevanj želeli ohraniti te spomine in iz njih izluščiti postopke izdelave trstenk.

Rezultati so pokazali, da je večina za trstenke že slišala, redki pa vedo kaj več o njih. S prebiranjem literature, ogledom video posnetka in pomočjo ljudi, ki še negujejo in ohranjajo izročilo igranja ali izdelave trstenk, smo uspeli izvedeti dovolj, da smo izdelali vsak svoje glasbilo.

SUMMARY:

The subject of our research are Pan pipes, which are a folk instrument.

Our intention was to find out as much as possible about this instrument in our area. We have decided that each of us would also make the instrument himself and herewith contribute to their preservation.

We checked with a questionnaire whether the people in Cirkulane and its surroundings knew the instrument, if so, how well and where did they know it from. People who knew more about Pan pipes were interviewed. We wrote their stories down in order to keep the memories alive. We also wanted to learn how to make the instrument.

The results have shown that most of the people we questioned heard about the instrument, but only a few of them knew more. We checked the literature, watched the video and with the help of the few people who are keeping the tradition alive, we learned enough that each of us made his own instrument.

KAZALO:

ZAHVALA:	2
POVZETEK:	3
SUMMARY:	3
KAZALO:	4
UVOD:	6
TEORETIČNI DEL:	7
CILJI NALOGE	12
HIPOTEZE	12
METODA DELA	12
Merski pripomočki	13
Statistična obdelava podatkov	13
RAZISKAVA: REZULTATI ANKETNEGA VPRAŠALNIKA	14
ZAPIS SPOMINSKIH PRIČEVANJ:	17
Spominsko pričevanje Janeza Jurgeca	17
Spominsko pričevanje Jožeta Krajnca	18
Spominsko pričevanje Benjamina Vidoviča	21
Spominsko pričevanje Milene Fajfar	22
Spominsko pričevanje Milana Jurgeca	22
Spominsko pričevanje Sergeje Perkovič	23
Spominsko pričevanje Franca Korenjaka	26
Spominsko pričevanje Stanka Štumbergerja	26
Spominsko pričevanje Jožefa Brodnjaka	27
Spominsko pričevanje Antona Majcenoviča	28
Spominsko pričevanje Marije Gabrovec	28
Spominsko pričevanje Franca Stojnška	29
Spominsko pričevanje Alojza Emeršiča	29
Spominsko pričevanje Irene Kristovič	30
UGOTOVITVE NA OSNOVI TERENSKEGA DELA:	30
IZDELOVALEC TRSTENK IN LJUDSKI GODEC, FRANC LAPORŠEK	31

UGOTOVITVE NA OSNOVI ZAPISOV O ŽIVLJENJU IN DELU FRANCA	
LAPORŠKA:	34
Srečanje z mag. Dragom Kunejem.....	34
POSTOPEK IZDELAVE TRSTENK.....	37
REZULTATI	42
DISKUSIJA	42
ZAKLJUČEK.....	43
UPORABLJENA LITERATURA in VIRI:	46
SPLETNI NASLOV	47

UVOD:

Smo zvedavi sedmošolci, ki smo se letos prvič odločili za raziskovalno dejavnost in v to pritegnili tudi našega mentorja – ali pa on nas, ki je prvič mentor raziskovalne skupine. V sodobnem vsakdanu in poplavi ter cenenosti elektronskih glasbil, ki so sposobna sintetizirati zvok kakršnegakoli instrumenta, so našo pozornost pritegnile trstenke - ljudsko glasbilo, izdelano iz trstike. Ta tradicionalni inštrument, značilen za slovenski prostor, je danes v rabi le med poustvarjalci ljudske glasbe in redkimi posamezniki.

Pri opredelitvi smo si pomagali s SSKJ¹. Pri vpisu gesla trstenke v interaktivni obliki SSKJ so navedeni:

trstén -a -o prid. () *ki je iz trsta, trstov*: trsten stol / trstena cevka, palica • nar. trsteni vrabec *trstni strnad* ◇ etn. (trstene) orglice *trstenke*

trsténke -énk ž mn. () etn. *ljudsko glasbilo iz različno dolgih, votlih stebel trstike*: piskati na trstenke

órglice -lic ž mn. () **1.** *manjše glasbilo z odprtinami in jezički, ki ob vpihavanju in izpihavanju proizvajajo tone*: vedno je nosil s seboj tudi orglice / otroške orglice **2.** etn. *ljudsko glasbilo iz različno dolgih, votlih stebelc trstike*; *trstenke*: sam si je naredil orglice · ekspr. pet otrok je, kot orglice so z *majhno razliko v velikosti*

Ob razmišljanju smo se spomnili, da so trstenke upodobljene tudi na znamki, ki jo je izdala Pošta Slovenije. Iz obrazložitve motiva znamke izvemo, da so trstenke prastaro glasbilo. Njegova uporaba sega v antično Grčijo, kjer so jih poznali kot *syrinx* ali *Panova piščal*. Seveda pa so našim trstenkam podobna glasbila poznali tudi na drugih celinah in v starih kulturah.

Najstarejše slikovno pričevanje o trstenkah pri nas imamo na vaški situli iz starejše železne dobe. Danes prevladuje mnenje, da naj bi bile trstenke predvsem značilno pastirsko glasbilo. Pri nas so jih največ izdelovali v vzhodnem delu Slovenije, in sicer v okolici Ptuja, v Halozah, na Dolenjskem, pa tudi v Prekmurju, Porabju in na Koroškem. Za to glasbilo je danes v uporabi strokovni izraz *trstenke*, ki pove, da je narejeno iz trstike. Na razmeroma veliko razširjenost glasbila opozarjajo tudi različna poimenovanja. Poleg izraza *trstenke* poznamo še *orglice*, *dudle*, *hrvaške dudle*,

¹ SSKJ, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, dosegljiv na spletnem naslov: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

piskulice, pištulice, igrce in druge. Po ustnih virih naj bi na primer še okrog leta 1900 v Halozah na proščenjih prodajali trstenke, ki so bile tudi do pol metra široke.²

Omemba trstenk v naši okolici nas je dodatno vzpodbudila k raziskovanju. Zanimalo nas je ljudsko izročilo o tem instrumentu, ali je bilo glasbilo prisotno tudi v našem neposrednem okolju in ali ga je kdo v okolici izdeloval. Trstenke smo se namenili tudi izdelati, saj bi tako lahko pripomogli k nadaljevanju izročila in njihovi ohranitvi.

TEORETIČNI DEL:

Trstenke so poznali že v antični Grčiji, kjer so jih imenovali *syrix* ali *Panova piščal*. S tema imenoma jih ponavadi obravnavajo v strokovni literaturi. Nastanek *siringe* ali *Panove piščali* povezujemo s Panom, grškim bogom pastirjev in plodnosti čred. Zanimiva je zgodba o tem, zakaj se piščal imenuje po njem. Pan je bil rojen v Arkandiji na gori Likajon, opisujejo ga, da je imel človeški trup in roke, noge, ušesa in roge pa je imel kozje. Mlajša legenda pripoveduje, da se je zaljubil v Siringo, eno izmed nimf, toda v begu pred njim se je spremenila v trstiko, iz katere je užaloščeni Pan urezal piščal.³

Glasba je bila pomemben sestavni del grškega življenja, in sicer bistvena sestavina vseh javnih verskih obredov, pa tudi gostij in družabnih prireditev. Med pomembnejšimi glasbili sta bili *lira* in *piščal*. Lira je v družabnem življenju in vzgojnem pogledu veljala za glasbilo višjih sfer, piščal pa so povezovali z Dionizovim kultom, ker so verjeli, da igranje nanjo popači obraz.

Siringo oz. *sirinks* ali *Panovo piščal* je sestavljalo sedem med seboj povezanih piščali (vemo, da jih je bilo tudi več ali manj). Vanje so pihali naravnost brez ustnika. V stari Grčiji so bile piščali enako dolge, uglasile oziroma skrajšali so jih s čepki znotraj cevke; *siringa* »stopničaste« oblike, ki jo poznamo iz upodobitev v likovni umetnosti, je bila etruščanska in rimska različica.⁴

Zunaj Evrope so podobne piščali našli v južni Ameriki, na Kitajskem, v Polineziji in drugod. Izdelane so bodisi iz trstike, bambusa, lesa, kovine ali drugih snovi. Okoliščina, da so se ohranile prav na Slovenskem, zbuja domnevo, da bi mogle biti

² Glej: Spletna stran *Dežela Znamk*, Pošta Slovenije: <http://www.posta.si/slo/dz/default.asp>

³ *Antika*, leksikon, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1998, geslo: Pan str. 397.

⁴ *Antika*, n.d., geslo: Glasba str. 191 – 192.

nadaljevanje izročila staroselcev. Kot dokaz se je ohranila upodobitev na situli iz Vač, pomembni pa so tudi dokazi o izdelovanju tovrstnih glasbil v naših krajih.

Prizori na situli govorijo tudi o razslojenosti železnodobne družbe. Detajl na sliki prikazuje pripadnika višjega sloja, ki sedi na stolu in igra na *Panovo piščal* (*trstenke*). Z desne mu služabnik prinaša pijačo. (5. stoletje pr.n.š., Narodni muzej Slovenije v Ljubljani).⁵

Slika 1: Detajl situle iz Vač, iz knjige *Zakladi tisočletij*, Ljubljana 1999, (str. 139).

V rimski dobi je religiozne obrede, gledališke predstave in zabave spremljala glasba. Na oltarju iz Celeje so upodobljeni vrč in daritvena posodica ter glasbila. Med glasbili je poleg činel in frigijske dvojne piščali tudi *Panova piščal*. (2. ali 3. stoletje, Pokrajinski muzej v Celju).⁶

Slika 2: Panova piščal na oltarju iz rimske dobe, iz knjige *Zakladi tisočletij*, Ljubljana 1999, (str. 276).

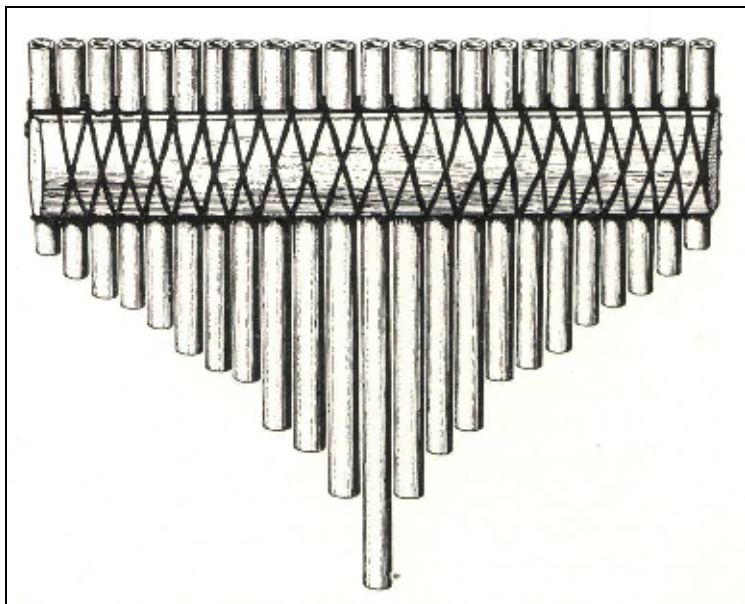
V prvi obširnejši strokovni predstavitvi, ki jo je zapisala slovenska etnomuzikologinja dr. Zmaga Kumer v knjigi *Ljudska glasbila in godci*, izvemo, da so *trstenke* prastaro

⁵ *Zakladi tisočletij, Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, Založba Modrijan, Ljubljana, 1999, Železna doba, poglavje: Noša – zrcalo družbene strukture, str. 139.

ljudsko glasbilo iz več različno dolgih cevk, za katere se uporablja na Slovenskem več imen: *trsténke*, *trstovínke*, *trstovinske orglice*, samo *orglice*, *trstíke*, *orgelce*...večina imen se nanaša na trstiko, iz katerega je glasbilo narejeno. V nadaljevanju nam avtorica pojasni, da je za strokovni izraz izbrano ime *trstenke*. Tako se izognemo zamenjavam, ki bi nastale na primer ob uporabi sicer pogostejšega imena *orglice*.⁷

V opisu avtorica pojasni, da razlikujemo dve obliki *trstenk*. Pri eni so cevke razvrščene od najdaljše, ki je v sredini, stopničasto na obe strani, pri drugi pa le na eno stran, od najdaljše do najkrajše. Po do takrat zbranih podatkih (do leta 1983) so bile v Sloveniji prve pogostejše.

Glasbilo opisuje kot inštrument, pri katerem so cevke povezane med dve ali štiri deščice ali prepletene s trakom. Lahko so narejene tako, da so cevke odrezane pri kolencu in je višina tona pogojena samo z dolžino in debelino cevke. Če pa so narejene iz odprtih cevk, so jih izdelovalci uglasili z zamaškom iz čebeljega voska in čevljarske smole ali iz mešanice pepela in kolomaza (*šlindre*). Na *trstenke* se igra tako, da se jih prisloni na spodnjo ustnico in piha na robove piščali, pojasnjuje Kumrova.

Slika 3: Trstenke, risba Franca Feldina, Ljubljana, iz knjige Zmage Kumer, *Ljudska glasbila in godci*, 1983, (str. 99).

⁶ *Zakladi tisočletij*, n.d., Rimska doba, poglavje: Zdravje in igre, str. 276.

⁷ Kumer, Zmaga, *Ljudska glasbila in godci*, Slovenska matica Ljubljana, 1983, str. 99 -100.

V nadaljevanju izvemo, da *trstenke* lahko kupimo, ali pa so doma narejeno glasbilo. Navaja tudi, da so na Dolenjskem z izdelavo že zdavnaj prenehali, medtem ko jih je na Štajerskem še kdo delal tudi po drugi svetovni vojni. Za nas je posebej pomembna omemba takrat še živečega Franca Laporška iz Jablovca v Halozah, ki je po dogovoru še naredil *trstenke*.

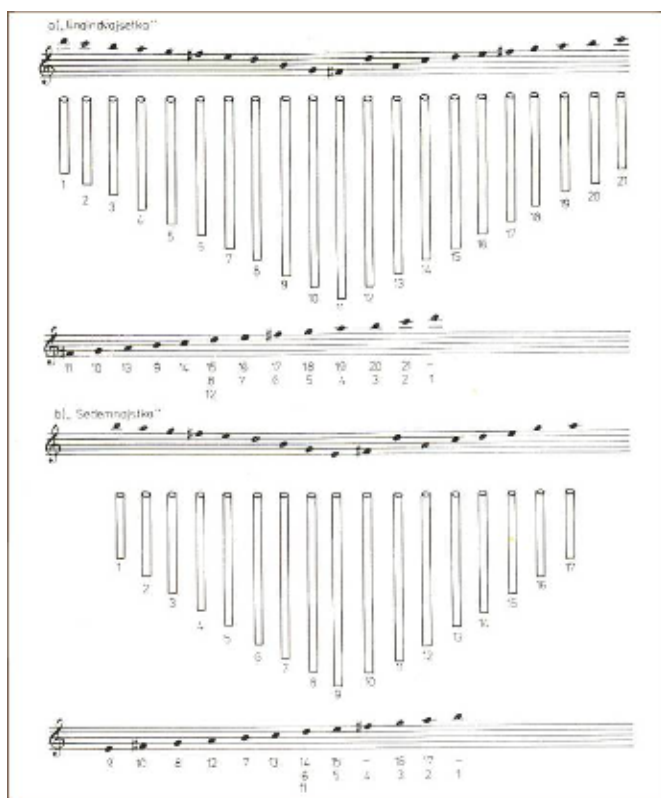
Zanimivi so navedki o izdelavi *trstenk* na posameznem območju slovenskega prostora. Malo pred prvo svetovno vojno jih je v Malkovcu nad Tržičem pri Mokronogu izdeloval Miha Verbič (1897-1966). Franc Kastelic pd. Konfinar (ok. 1820 -1890) iz Velikih Češenjc pri Stični je izdelal take, da je bila srednja, najdaljša, hkrati za ročaj. V Trebelnem jih je delal Janez Nahtigal ter prodajal pastirjem. Spominjal se je tudi, da jih je nekdo prinašal na Veselo Goro, kadar je bil tam sejem, toda še pred prvo vojno, ker je bilo treba za majhne, na 9 piščalk, odšteti 5 krajcarjev stare avstrijske veljave, večje, na 11 piščalk, pa so stale 10 krajcarjev.⁸

Zanimivi so tudi izsledki o pojavnosti teh glasbil na sejnih, kjer jih je bilo možno kupiti. Kot navaja avtorica, se zdi, da so izdelovalci prihajali s *trstenkami* zlasti na božja pota in jih prodajali med drugimi sejmarji. Posebej smo bili pozorni tudi na izsledke o pojavnosti *trstenk* v naši neposredni okolici. Tako izvemo, da je Anton Emeršič pd. Jupiter (1890) od Sv. Florjana v Halozah ob hrvaški meji leta 1965 pripovedoval, da so leta 1900 na proščenju pri Sv. Florjanu prodajali tudi do pol metra široke *trstenke* ter da jih je nekaj let po vojni še bilo mogoče dobiti, potem pa več ne. Ciril Vrhovšek (1894) iz Petrovč jih je dobil leta 1941 na Ptujski Gori. Avtorica tudi sklepa, da so bili »Hrvati«, o katerih je pisal poročevalec v Majarjevem Slavljaju iz leta 1873 in 1874, ki so prinašali *trstenke* na proščenje k sv. Roku nad Šmarjem pri Jelšah, Slovenci iz Haloz ob hrvaški meji. Pojasni nam tudi, da so primerki *trstenk*, ki jih hrani Etnografski muzej v Zagrebu, iz Slovenije, kupljeni na ptujskem trgu leta 1923, izhajajo pa iz Vidma pri Ptujju.⁹

Avtorica je objavila tudi način uglasitve *trstenk* (slika 4).

⁸ Kumer, Z., n.d., str. 100.

⁹ Kumer, Z., n.d., str. 100 -102.

Slika 4: Uglasitev trstenk, iz knjige Zmage Kumer, *Ljudska glasbila in godci*, 1983, (str. 101).

Nekaj zanimivih navedb je tudi o rabi tega glasbila. V preteklosti so nanje igrali fantiči

in pastirji na paši kot na kupljene orglice oziroma ustne harmonike, v roke pa so jih vzeli tudi odrasli. V Oštrcu nad Kostanjevico so 1957. leta pravili, da je rajnki Kavc igral nanje za ples, recimo, če je bil likof po mlatvi. Nasprotno je trdil Ciril Vrhovšek v Petrovčah I. 1960, da so nanje igrali le pevske melodije. Pripovedoval je, da je v starosti kakšnih 11 - 12 let (tj. ok. 1906) včasih igral skupaj s sosedom, ki je imel zmeraj po dvoje manjših pri sebi. On, Ciril, je igral melodijo, sosed pa ga je spremljal. Včasih so igrali skupaj na trstenke in pero, v ptujski okolici, v Halozah, na *trstenke* in *žveglo*.

Slika 5: Haložana z Gorce igrata na žveglo in trstenke, iz knjige Zmage Kumer, *Ljudska glasbila in godci*, 1983, (str. 103).

Foto: M. Ramovš, 1969, arhiv GNI

CILJI NALOGE

Z našo raziskovalno nalogo smo želeli ugotoviti:

- ali ljudje v našem okolju poznajo trstenke,
- ali poznajo trstenke zgolj iz literature in medijev oziroma ali jih poznajo iz osebnih izkušenj,
- ali še kdo izdeluje trstenke v našem okolju oziroma ali jih je izdeloval,
- ali nam kdo lahko pokaže postopek izdelave trstenk,
- kakšno mnenje imajo naši krajani o raziskovanju ljudske kulture.

Poleg tega pa smo si zadali cilj, da bomo:

- zapisali spominska pričevanja ljudi, ki se trstenk še spomnijo,
- izdelali trstenke in opisali postopek izdelave

in s tem prispevati k ohranjanju trstenk in znanj o njih, v upanju, da jih bomo lahko kmalu zopet slišali v naših vrtcih, šolah in folklornih skupinah. Pa ne samo tam. Naj zopet zazvenijo v družbi ob srečanjih ljudi in ne zgolj na nastopih glasbenikov, ki se ukvarjajo z ohranjanjem ljudskega izročila. Naj se speča lepota prebudi.

HIPOTEZE

Predpostavili smo:

- da ljudje iz naše okolice (Cirkulane in okolica) poznajo trstenke,
- da večina pozna trstenke iz literature in medijev, manj jih ima z njimi osebne izkušnje,
- da samo starejši ljudje vejo o trstenkah povedati iz osebnih izkušenj,
- da bo raziskovalna naloga s strani anketiranih naletela na odobravanje,
- da bomo našli osebe iz našega okolja, ki nam bodo opisale in pokazale postopek izdelave trstenk, na osnovi katerega bomo lahko izdelali trstenke.

METODA DELA

Pri raziskovalni nalogi smo uporabili metodo ankete v prvem delu in vodene intervjuje v drugem.

Vprašalnik je bil namenjen krajanom cirkulanskega šolskega okoliša. S pomočjo vprašalnika smo želeli preveriti nekaj hipotez, vzporedna naloga vprašalnika pa je bila poiskati ljudi, ki imajo s trstenkami osebne izkušnje, in z njimi smo opravili vodene intervjuje.

Ob začetku šolskega leta smo prelistali nekaj literature o trstenkah, ki jo je zbral naš mentor, tako da smo se s predmetom našega raziskovanja bolje spoznali.

V tem času smo se spoznali tudi z dr. Darjo Koter, ki nam je ob obisku na naši šoli orisala raziskovalno delo in se seznanila z našimi načrti. Predstavila nam je svoje delo, raziskovanje glasbil in nam ponudila svojo pomoč pri našem raziskovalnem delu. Informirala nas je o trstenkah, ki jih hrani zbirka glasbil v Pokrajinskem muzeju Ptuj. Te trstenke je izdelal Franc Laporšek, ki ga je poznala. Po prijetnem pogovoru nas je povabila na ogled muzejske zbirke.

Nato smo sestavili vprašalnik, s katerim smo se namenili preveriti naše predpostavke.

Z ustno prošnjo smo se obrnili na svoje sošolce in člane zgodovinskega krožka naše šole in jih prosili za pomoč pri anketiranju z namenom, da zajamemo vso področje šolskega okoliša. Za motivacijo smo organizirali ogled glasbene zbirke Pokrajinskega muzeja Ptuj, skozi katero nas je vodila naša somentorica dr. Darja Koter. Ogled zbirke smo sklenili še s podrobnim ogledom zbirke trstenk, kar nas je spodbudilo k še bolj zagnanemu delu.

Razdelili smo 150 vprašalnikov, vrnjenih smo jih dobili 140, anketiranih je torej bilo 140 krajanov. Vprašalnik se nahaja v prilogi te naloge. Izpolnjene vprašalnike hrani raziskovalna skupina. Spraševalci so zastavljali vprašanja in si sproti beležili odgovore.

Ob pregledu vrnjenih vprašalnikov smo bili posebej pozorni na odgovore vprašanih, ki smo jih lahko uvrstili v skupino tistih, ki bi nam o trstenkah lahko povedali iz osebnih izkušenj. Njih so posamezni spraševalci obiskali še enkrat z dodatnimi vprašanji, z nekaterimi pa smo se pogovorili v šoli.

Merski pripomočki

Pri raziskavi nismo uporabljali posebnih merskih pripomočkov. Postavili smo si hipoteze in jih nato z anketo in vodenimi intervjuji preverili. Anketa je bila javna (raziskovalci so zastavljali vprašanja, anketiranci so direktno odgovarjali).

Statistična obdelava podatkov

Dobljene podatke iz ankete smo najprej razdelile po vprašanjih. Sledilo je grupiranje in združevanje enakih in podobnih odgovorov v razrede. Razvrščanje podatkov je bilo izvedeno s pomočjo šifriranja. Vsak enak ali podoben odgovor je bil označen s

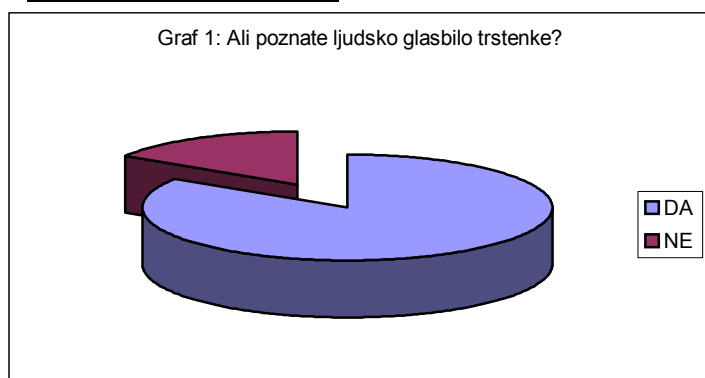
črtico. Sledilo je seštevanje črtic. Tedaj je bilo mogoče ugotoviti, koliko posameznih enot spada v isto skupino. Skupine smo prikazali s tabelami in grafi.

RAZISKAVA: REZULTATI ANKETNEGA VPRAŠALNIKA

Hipotezo: Ljudje iz naše okolice (Cirkulane in okolica) poznajo trstenke smo preverjali z anketnim vprašanjem: Ali poznate ljudsko glasbilo trstenke?

Od 140 vprašanih jih je z da odgovorilo 118 ali 84%, z odgovorom ne pa 22 ali 16%.

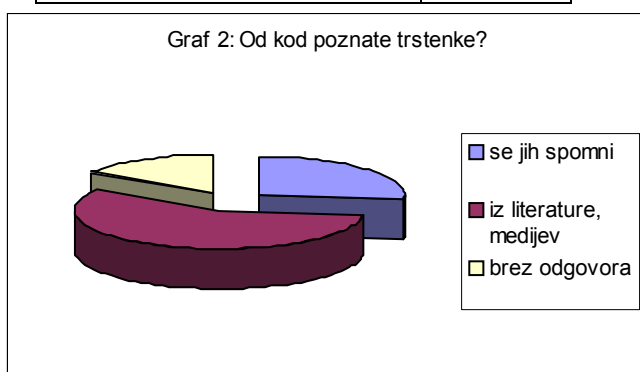
DA	118
NE	22
Skupaj:	140

Hipotezo: Večina pozna trstenke iz literature in medijev, manj jih ima z njimi osebne izkušnje, smo preverjali s vprašanjem: Od kod poznate trstenke?

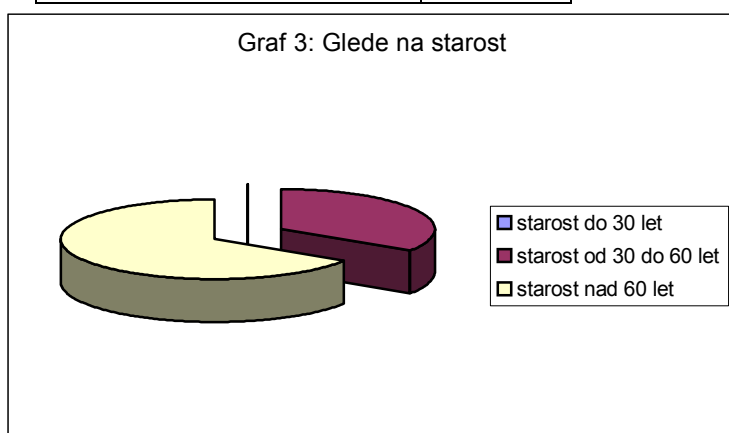
Od 140 vprašanih jih ni odgovorilo 22 ali 16%, kar se sklada z nikalnimi odgovori v predhodnem vprašanju, da trstenke poznajo iz literature in medijev, je odgovorilo 80 anketirancev ali 57%, da se jih spomnijo oziroma imajo z njimi osebne izkušnje, pa je odgovorilo 38 vprašanih ali 27%.

se jih spomni	38
iz literature, medijev	80
brez odgovora	22
Skupaj:	140

Hipotezo: Samo starejši ljudje vejo o trstenkah povedati iz osebnih izkušenj, smo preverjali z istim vprašanjem - ob upoštevanju letnice rojstva anketiranca. Razdelili smo jih v tri starostne skupine. V starostni skupini nad 60 let se trstenk spomni 25 od 38 vprašanih ali 66%, v starostni skupini od 30 do 60 let 13 ali 34%, mlajši od 30 let se trstenk ne spomnijo.

starost do 30 let	0
starost od 30 do 60 let	13
starost nad 60 let	25
Skupaj:	38

Hipotezo: Raziskovalna naloga bo s strani anketiranih naletela na odobravanje, smo preverjali z vprašanjem: Ali se vam zdi raziskovanje o ljudskih glasbilih našega okolja koristno? Od 140 vprašanih jih je pritrdilno odgovorilo 136 ali 97%, koristnost raziskave so negirali štirje (4) vprašani ali 3%. Prav se nam zdi tudi omeniti, da je nekaj anketiranih pripisalo ob vprašanju vzpodbudne misli.

DA	136
NE	4
Skupaj:	140

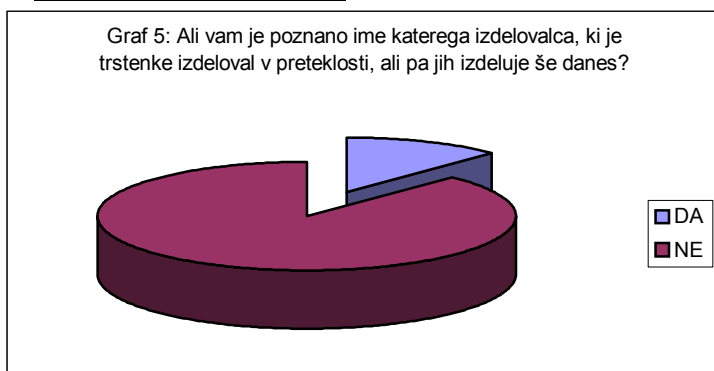

Hipotezo: V našem okolju bomo našli osebe, ki nam bodo opisale in pokazale postopek izdelave trstenk, na osnovi katerega bomo lahko izdelali trstenke, smo preverjali z dvema vprašanjema:

Ali vam je poznano ime katerega izdelovalca, ki je trstenke izdeloval v preteklosti, ali pa jih izdeluje še danes?

Na vprašanje, da poznajo oziroma so poznali izdelovalca trstenk, je pritrdilno odgovorilo 17 vprašanih ali 12%. Omenjeni so bili samo žal že pokojni izdelovalci. 88% ali 123 vprašanih se je izjasnilo, da izdelovalcev ne pozna.

DA	17
NE	123
Skupaj:	140

Ali ste sami kdaj izdelali – izdelovali – poskusili izdelati trstenke?

Pritrdilno je odgovorilo 26 vprašanih ali 19% , 114 ali 81% od 140 vprašanih pa je odgovorilo na vprašanje ne.

DA	26
NE	114
Skupaj:	140

ZAPIS SPOMINSKIH PRIČEVANJ:

Ob analizi vrnjenih vprašalnikov smo bili posebej pozorni na odgovore vprašanih, ki smo jih lahko uvrstili v skupino tistih, ki bi nam o trstenkah lahko povedali iz osebnih izkušenj. Njih so posamezni spraševalci obiskali še enkrat z dodatnimi vprašanji, z nekaterimi pa smo se pogovorili v šoli.

K pogovoru pa smo povabili tudi tiste, s katerimi smo sodelovali že v lanskem šolskem letu, ko smo se začeli zanimati za trstenke. Začenjamo s pričevanjem Janeza Jurgeca, ki je približno leto in pol nazaj v šolo prinesel trstenke z namenom, da jih v okviru pouka izdelata z učenci. Za zamisel se je navdušil tudi naš mentor in tako so se začeli prvi poskusi izdelave trstenk.

Spominsko pričevanje Janeza Jurgeca

Gospod Janez Jurgec (1962) je predmetni učitelj fizike in tehnike na naši šoli. Stanuje v Cirkulanah 81.

Povedal nam je, da so ga k izdelavi vzpodbudile *trstenke*, ki mu jih je v šolskem letu 2001/02 podaril kolega Jože Režek. To je manjše glasbilo, simetrične oblike, s trinajstimi piščalmi. Uглаšene so s čepki iz čebeljega voska. Med deščici so zvezane z debelejšim črnim sukancem. Deščici kvadratnega profila, ki segata na vsaki strani približno 2 mm čez piščali, imata posneti rob. Piščali so na deščici prilepljene s čebeljim voskom. Uглаšene niso vse piščali, ampak samo osem, prva peterica cevi pa ni zamašena.

Slika 6: Trstenke, ki jih je izdelal g. Jože Režek in so našemu sogovorniku služile kot model za izdelavo.

Foto: Ivo Zupanič, februar 2003

Po ogledu vzorca se je lotil izdelave. Pripravljeno trstiko je narezal na določene dolžine po modelu. Tako narezane cevke je skrbno očistil z leseno paličico in z

aluminijasto žico. Za uglasitev piščali je uporabil čebelji vosek. Piščali je med sabo in na deščici prilepil s segretim voskom in pričel postopek vezanja. Najprej je pripravil debelejši sukanec, ki ga je predhodno natrl z voskom. Naredil je zanki, s katerima je zajel vse piščali na zgornji in spodnji strani deščice. Sledilo je prepletanje sukanca tako, da sta na zadnji strani trstenk tekli niti tesno druga ob drugi, na sprednji pa sta se na sredini deščice križali.

Povedal nam je še, da je trstiko nabiral na obrežju potoka v bližini svojega doma v zimskih mesecih. Narezano je pustil še nekaj časa ležati v ogrevanem prostoru, tako da se je popolnoma osušila. Deščice je narezal na tračni žagi, nato jih je oblikoval z nožem, s katerim je tudi razrezoval trstiko, končno pa jih je obdelal z brusnim papirjem. Pri prvih poskusih izdelave je za lepljenje piščali na deščice uporabil lepilo za les, pa se je izkazalo, da je neuporabno. Za izdelavo *trstenk* je porabil približno štiri ure dela, če je imel že predhodno pripravljen material.

V šolskem letu 2001/02 je v okviru šolskega projekta: Vsi različni, vsi enako vključeni in pri tehnični vzgoji s takratnim sedmim razredom izdeloval *trstenke*. Učenci so jih izdelovali po skupinah. Kljub skopo odmerjenemu času in številčnosti razreda je nastalo nekaj izdelkov. Vsekakor pa je važno, da so se učenci na drugačen način seznanili s tem ljudskim glasbilom.

Spominsko pričevanje zapisal Gorazd Jurgec¹⁰

Posebej veseli smo bili tega, da se je našemu povabilu na razgovor osebno odzval gospod Jože Krajnc, ki še igra na trstenke svojega očeta. Na gospoda Jožeta smo naleteli pri analizi anketnih vprašalnikov. Zahvaljujoč osebnemu poznanstvu z njegovim nečakom Benjaminom Vidovičem smo se dogovorili za srečanje, na katero sta se prijazno odzvala januarja letos.

Spominsko pričevanje Jožeta Krajnc

Gospod Krajnc (1927), upokojeni poklicni voznik, izhaja iz Sovič (občina Videm), danes stanuje na Ptuju, Haptmaničeva 8.

S *trstenkami* oziroma *orglicami*, kot jim raje reče, se je srečal že kot otrok. Igral jih je namreč njegov oče Jože p.d. Tejekov Pepa (1884 – 1968), mizar po poklicu. Oče je bil na *trstenke* zelo navezan in občutljiv, po besedah našega sogovornika »haklik«.

¹⁰ Gorazd Jurgec, učenec 8.a razreda, šolsko leto 2002/03.

Zanimiva je zgodba, kako jih je dobil na ptujskem sejmu, verjetno Ožboltovem. Izdelovalec - prodajalec jih je prinesel in hranil na sejmu v predpasniku. Oče našega sogovornika je vedel igrati nanje. Zanimalo ga je, ali ima uglašene tako, da bi se dalo nanje zaigrati v duetu. Imel jih je in tako sta začela igrati. Med igranjem so se začeli zbirati obiskovalci sejma in »prodaja je stekla«, po besedah našega sogovornika je »čas posla« prodal vse *orglice*, kar jih je prinesel v prodajo, tako da je bil predpasnik kaj kmalu prazen. Katerega leta je to bilo, ne ve, vsekakor pa pred drugo svetovno vojno. Kdo je bil omenjeni prodajalec – izdelovalec *orglic*, naš sogovornik ne ve, naj bi izhajal nekje iz Slovenskih goric.

Oče gospoda Jožeta je igral *orglice* ob raznih priložnostih, igral je le pevske melodije, za ples ali s katerim drugim glasbilom pa ne. Predvsem pogosto je igral v starejših letih, posebno ko je gnal krave na pašo, so ga *orglice* redno spremljale. Vedno jih je imel za predpasnikom in če jih je kdaj pozabil, je koga od otrok, vnukov poslal ponje, da mu jih prinese. Včasih, ko jih ni igral dlje časa, jih je narahlo pomočil z vodo in skrbno otresel, da je izboljšal tesnjenje. Sam pa *orglic* ni nikoli izdeloval.

Slika 7: Jože Krajnc igra na trstenke, ki jih je izdelal njegov nečak Benjamin Vidovič. Fotografija posneta ob obisku na šoli.

Foto: Ivo Zupanič, januar 2003

Jože Krajnc se je igranja na *orglice* naučil od očeta. Ponosno in skrbno hrani in igra na njegove *orglice*, ki imajo značilno simetrične obliko, z najdaljšo piščaljo na sredini, levo in desno, deset na vsako stran, pa se piščali krajšajo. Piščali so povezane z

vrstico med deščici iz bukovega lesa. Za lepljenje cevk med deščici kot za zatesnitev cevk in smoljenje vezne vrvice je uporabljen isti material. Verjetno gre za kolomaz. Dolžini deščic sta enaki širini glasbila, na obeh koncih sta poševno prirezani.

Za seboj ima tudi nekaj nastopov, najraje pa zaigra ob veselih srečanjih, kot je postavljanje klopotca in podobno. Najbolj mu je ostal v spominu nastop v Celovcu leta 1975, kjer je igral skupaj z bratom Francem. Nastop sta organizirala gospod Vodušek, takrat zaposlen na RTV Ljubljana, in gospod Rebernik, učitelj na Ptuju.

Slika 8: Trstenke Jožeta Krajnc, ki mu jih je izdelal Franc Laporšek.

Foto: Ivo Zupanič, marec 2003.

Poleg *trstenk*, ki jih je »dedoval« po očetu, ima tudi *trstenke*, ki mu jih je izdelal Franc Laporšek. Želel je, da bi mu izdelovalec naredil glasbilo, uglaseno po njegovih željah, tako da bi lahko igral v duetu. V ta namen sta ga obiskala s sinom, ki je vzel s sabo klavirsko harmoniko, da bi mu odigral tone za uglasitev. Izdelovalec Laporšek pa je vztrajal in tudi naredil *trstenke* po načinu uglasitve, kot ga je bil vajen.

Jože Krajnc igra na *orglice* pevske melodije. Sam jih ni nikoli poskusil narediti. Poskušal je izvedeti, kdo je izdelovalec trstenk, ki jih je dobil od očeta, ko je kot voznik služboval v ptujski mlekarni in je o tem spraševal ljudi po zbiralnicah mleka v Slovenskih goricah. Njegova poizvedovanja niso obrodila sadov.

Spominsko pričevanje zapisali avtorji raziskovalne naloge

Kot je razvidno že iz predhodnega pričevanja, je eden tistih, katerega smo povprašali o *trstenkah*, gospod Benjamin Vidovič, ki je že v lanskem šolskem letu, ko smo se poskušali z izdelavo *trstenk*, poiskal stik z našim mentorjem in se tudi sam poskusil v izdelavi.

Posebej je potrebno omeniti, da je kot otrok imel tudi večcevno piščal iz plastike, ki jo posebej opiše. Na tovrstno igračo – glasbilo smo v anketah tudi naleteli.

Spominsko pričevanje Benjamina Vidoviča

Gospod Benjamin Vidovič (1961), lesarski tehnik in poklicni voznik, stanuje v Pristavi 33 (Cirkulane, občina Gorišnica).

Prvi spomini na *trstenke* – *orglice* sežejo v njegovo otroštvo v Soviče, kjer jih je igral njegov ded. Gre za osebo in *trstenke*, ki nam ju je predstavil v svojem pričevanju gospod Jože Krajnc, Benjamin je njegov nečak. Spomni se, da je ded nanje igral v starejših letih na paši in takrat, ko so se ob različnih opravilih zbrali ljudje, kot je bilo obrezovanje repe, ličkanje koruze, cufanju perja...Ker spomini sežejo v rano otroštvo, se melodij, katere je igral ded, ne spomni točno, vsekakor pa je šlo za zelo poskočne in tudi otožne melodije. Kolikor se spomni, je ded igral vedno sam. Kot otrok je torej imel priložnost poslušanja igranje deda in poskušanja igrati na njegove *trstenke*.

Spominja se tudi, da so deda snemali snemalci RTV - Ljubljana okrog leta 1967. Zanimivo je, da je kot otrok leta 1971 ali 1972 dobil v dar »plastične trstenke« od sosedu, pri katerem je pasel živino. Kupljene so bile ob romanju na Svete Gore. Bile so iz umetne mase, svetlo modre barve. Gledano od zunaj so bile gladke na zadnji strani in valovite na sprednji strani, kar je tvorilo piščali. Bile so enojne oblike, pri katerih se je število cevok od najkrajše piščali do najdaljše stopničasto krajšalo. Na daljšem koncu so bile dolge približno 120 mm, na krajšem približno 60 mm, premer piščali je bil približno 8 mm, imele so 10 ali 12 piščali. To glasbilo ni več ohranjeno. Danes bi temu rekli »kramarski« izdelek, vendar so mu takrat kot otroku resnično veliko pomenile.

V lanskem letu je zvedel, da se z raziskovanjem *trstenk* in poskusom izdelave ukvarjamo v šoli Cirkulane, česar se je zelo razveselil, zato je nekaj osnovnih informacij o njihovi izdelavi poiskal pri našem mentorju. Od strica Jožeta Kranjca si je sposodil *trstenke*, ki jih hrani in še igra na dedove, ter se poskusil v izdelavi. Tako je do sedaj izdelal *trstenke* s trinajstimi, sedemnajstimi, enaindvajsetimi ter devetindvajsetimi piščalmi. Uglasuje jih s primerjanjem z dedovimi. Po mnenju strica Jožeta mu je najboljše uspelo uglasiti »enaindvajsetke«, zato je nanje tudi zaigral na našem srečanju na šoli (24.1.2003).

Do sedaj je izdelal devet glasbil. Uporablja dobro presušeno trstiko, ki jo po razrezu na dolžine očisti z vitkimi paličicami, mešanico smrekove smole in pepela za

uglaševanje, katransko smolo za smoljenje konopljene vrvice za vezanje. Ko na vrvico nanese smolo, jo zdrgne s krpo in nato nanjo nanese še vosek, da se vrvica sveti in ne pušča madežev na deščicama. Za lepljenje piščali med deščici uporablja smrekovo smolo. Največ časa mu vzame uglaševanje. Izdelava enih *trstenk* mu vzame skoraj ves dan.

Poleg izpopolnitve v izdelavi *trstenk* se nanje tudi uči igrati, pri čem mu pomaga stric Jože. S tem želi po svojih močeh prispevati k ohranitvi tega glasbila.

Spominsko pričevanje zapisali avtorji raziskovalne naloge

Tudi gospa Milena Fajfar se spomni večcevne piščali iz plastike, ki so bile v začetku šestdesetih dokaj pogoste in dostopne med otroki.

Spominsko pričevanje Milene Fajfar

Gospa Milena (1959), gospodinja, stanuje v Medribniku 25 (Cirkulane, občina Gorišnica). Ko je bila stara približno devet let (tj. ok. 1968), je večcevne piščali iz umetne mase prvič videla na stojnicah. Ker si jih je želela, jih je njena mama kupila ob romanju k sv. Ani v Dolanah. Tako jih je dobila v dar. Spomni se, da so imele okrog dvanajst piščali. Po obliki so bile enojne, cevi – piščali so se stopničasto krajšale proti najkrajši piščali. Spomni se, da so bile v tem času med otroki precej razširjene, verjetno zato, ker so bile lahko dostopne (stojnice »kramarjev«) in poceni, čeprav se ne spomni, koliko so takrat stale. Bilo so prej igrača kot glasbilo, otroci so iz njih izvabljali zvoke, o pravem igranju bi težko govorila.

Spominsko pričevanje zapisala Polona Fajfar¹¹

Milan Jurgec je v otroštvu izdelal nekaj primerkov glasbil, izhajajoč iz vzorca večcevne piščali iz plastike, ki jo je dobil od očeta. Na našo pobudo se je odzval in nam je po spominu izdelal glasbilo iz bezgovega lesa.

Spominsko pričevanje Milana Jurgeca

Gospod Milan Jurgec (1957), poklicni voznik iz Gradišč 29a (Cirkulane, občina Gorišnica).

Spomni se, da je uporabljal materiale, ki so bili pri roki. Tako je takrat uporabljal bezgov les, katerega je bilo enostavno izdolbsti in narediti piščali. V pomladnih

¹¹ Polona Fajfar, učenka 8.a razreda, šolsko leto 2002/03.

mesecih je uporabljal tudi vrbove palice, s katerih je snel lubje (izvlekel oleseneli del) in si tako naredil cevi za piščali. Uглаševanje piščali je potekalo s primerjanjem zvoka plastičnega vzorca. Piščali je zvezal med na dva dela razpolovljeno palico. Za vezanje je uporabljal, kar je bilo na razpolago, ali vrvico ali tanko izolirano žico... Za rezanje je uporabljal žepni nož, za dolbenje sredice bezgovih palic pa žico ali tanjšo leseno palico.

Slika 9: Glasbilo, ki nam ga je izdelal Milan Jurgec.

Foto: Ivo Zupanič, marec 2003

Pri izdelavi tokratnega vzorca (glej sliko 9) je uporabil sodobnejša orodja, žago, sveder, brusni papir. Uглаševanju ni posvetil večje pozornosti, ker nima več plastičnega vzorca. Za vezanje je uporabil konopljeno vrvico, piščali je pred vezanjem med razpolovljeno palico prilepil z lesnim lepilom.

Spominsko pričevanje zapisal Gregor Jurgec

Na šoli imamo *trstenke* in lončeni bas, ki ju je izdelal Franc Laporšek. Ko smo poizvedovali, na kak način sta inštrumenta »prišla« na šolo, smo izvedeli zanimivo zgodbo.

Spominsko pričevanje Sergeje Perkovič

Sergeja Perkovič (1965), profesorica razrednega pouka, stanuje v ulici Vide Alič (Ptuj), zaposlena na OŠ Cirkulane – Zavrč. Leta 1994 sta s stanovsko kolegico Suzano Berden obiskali Franca Laporška in organizirali prikaz izdelave *trstenk* na šoli Cirkulane.

Aprila leta 1994 so v OŠ Cirkulane izvedli projektni teden Življenje na haloški domačiji. V tretjem razredu so se odločili za »Ljudska glasbila«. Osredotočili so se

na glasbila, ki so se še našla in slišala v bližnji in daljni okolici našega kraja. Zbirali so informacije in izvedeli, da v okolici Podlehniku živi Franc Laporšek, ki še igra in izdeluje *trstenke*.

Z učiteljico Suzano Berden, s katero sta sodelovali v projektu, sta se odločili obiskati ljudskega godca. Gospod Franc Laporšek je živel v hribovitem predelu Haloz pri Podlehniku. Vzpenjajoči del ceste proti njegovi domačiji je bil slabo prevozen, zato sta avto pustili nekje na sredi vzpetine in pot nadaljevali peš. Na vrhu hriba je stala samotna, majhna, že razpadajoča stara hiša, v kateri je živel Franc Laporšek s sinom.

Spomni se, da ju je zelo prijazno sprejel in povabil v hišo. V kuhinji, v katero so vodila nizka vrata, da se je bilo potrebno sključiti, so posedli. Povedali sta mu, kdo sta in zakaj sta se ga odločili obiskati. Gostoljubno jima je ponudil kozarec vina in začel pripovedovati žalostno zgodbo. Povedal je, da mu je pred kratkim umrla žena, kar je spremenilo njegovo življenje. Ko so se iz sosednje sobe zaslišali glasovi, je s solznimi očmi pojasnil, da je to njegov duševno bolni sin. Nekoliko se je razvedril, ko je pogovor stekel o glasbi. Povedal jima je, da že vrsto let igra na *trstenke*. Igra tudi na lončeni bas in da obe glasbili tudi izdeluje.

Iz predala je vzel *trstenke* in že je igral na njih. Pohvalil se je, da je še edini ljudski godec v Halozah. Povedal je, da so ga vabili kot godca na različne prireditve, katerih se je udeleževal. Pripovedoval je o različnih dogodivščinah na nastopih, vmes stopil do štedilnika in pogledal v lonec, v katerem je kuhal kosilo, pa spet pripovedoval, vmes tudi zapel. Je pa bilo v času tega obiska, po Laporškovih besedah, teh nastopov vedno manj. Verjetno je takrat živel precej osamljeno življenje in je pogrešal družbo, ljudi, nastope, o katerih so pričale njegove zgodbe in številne pohvale, priznanja, ki jih je prejemal.

Sergeja se spomni, da je Franc Laporšek brez razmišljanja obljubil sodelovanje v projektu tretjih razredov. Z veseljem je sprejel povabilo, da obišče šolo in učence in tako se je tudi zgodilo. Dogovorjenega dne sta ga šli iskat v Jablovec in ga pripeljali v šolo. Učencem je predstavil *trstenke* in lončeni bas. Na oba instrumenta jim je tudi zaigral in pokazal, kako se izdelujeta, oziroma ju je tudi izdelal in ju podaril šoli kot učni pripomoček.

Naša sogovornica se postopka izdelave ne spomni več natančno. Iz trstike je narezal posamezne cevke in jih skrbno očistil z vitko leseno paličico. Cevke je zložil v vzorec, najdaljšo na sredino, levo in desno od nje pa vedno krajše cevke. Sledilo je

uglaševanje s čepki iz smrekove smole, ki jih je s paličico pomikal po cevi in tako uglasil v zeleni ton – tako so iz trstikovih cevk nastale piščali. Že pripravljeni smrekovi deščici je na ravni strani premazal s smrekovo smolo in ju prilepil na zložene piščali. Sledilo je vezanje z vrvico. Najprej je vrvico natrl s črno umetno smolo in začel vezati glasbilo. Vezal je tako, da so s sprednje strani nastali križi, na zadnji strani pa sta po dve vrvici ležali ravno skupaj, vzporedno na drugi dve. Sledili so še manjši popravki – čiščenje glasbila, obrezovanje povezovalnih deščic in glasbilo je bilo narejeno.

Franc Laporšek je ob tej priložnosti izdelal tudi lončeni bas. V sredino namočenega svinjskega mehurja je privezal sirkovo palico. Mehur je potem napel čez odprtino lončenega lonca in ga večkrat ovil z vrvico. Tudi pri izdelavi tega glasbila je uporabljal z umetno smolo natrto vrvico.

Učenci so bili zelo zadovoljni s predstavitvijo, gospodu Francu so tudi »pomagali« pri izdelavi glasbila in poskusili igrati na *trstenke* in lončeni bas.

Spominsko pričevanje zapisala Sergeja Perkovič¹²

Ob koncu projektne tedna na OŠ Cirkulane so izdali bilten z naslovom Življenje na haloški domačiji¹³. Učenci so ustvarjali prispevke. Sergeja še hrani izvod, tako smo našli prispevek takratne učenke tretjega razreda, Karmen Klinc, ki opisuje srečanje s Francem Laporškom:

»Obiskal nas je gospod Laporščak¹⁴. Obiskal nas je zato, da nam pokaže, kako se izdelujejo trstenke.

Najprej je iz trstike narezal palčice. Palčice je očistil z majhno palčko. Potem je palčice zložil po vzorcu. Tudi uglasil jih je. Deščici je premazal z notranje strani s smrekovo smolo in prilepil deščice na vzorec palčic. Vrvico je namazal s črno umetno smolo in je to vse skupaj zvezal. Tako je nastala trstenka. Izdelal je tudi lončeni bas. Na moker svinjski mehur je na sredini zavezal palico. Mehur je potem nataknil na lončeno posodo in zavezal z vrvico. Tako je tudi nastal lončeni bas.

Všeč mi je bilo zato, ker je bilo zanimivo. Na ljudska glasbila nam je tudi zaigral.«

Karmen Klinc, 3.b

¹² Sergeja Perkovič, profesorica razrednega pouka, zaposlena na OŠ Cirkulane – Zavrč.

¹³ Življenje na haloški domačiji, bilten projektne tedna OŠ Cirkulane, april 1994

¹⁴ Kljub temu, da je zapisan priimek Laporščak gre za Franca Laporška

Da so *trstenke* bile pri marsikateri hiši, nam izpričuje nekaj odgovorov na anketna vprašanja. Spominsko pričevanje gospoda Franca Korenjaka, ki se *trstenk* spomni iz osnovnošolskih dni, nam med drugim pove, da so nanje igrali tudi v duetu z bršljanovim listom, kar zasledimo tudi v pričevanju gospoda Stanka Štumbergerja.

Spominsko pričevanje Franca Korenjaka

Gospod Franc Korenjak (1943), upokojeni strojni delovodja iz Mej 18b (Cirkulane, občina Gorišnica), kjer je preživel tudi otroštvo, nam je v anketi zapisal, da je kot osnovnošolec imel prav takšne *trstenke*, kakršne smo uvrstili v naš vprašalnik.

Njegovi spomini sežejo v otroštvo, ko je, kot pravi, piskal nanje. Rekli so jim *ustne orglice* in so bile pri hiši še od njegovih prednikov, najverjetneje jih je kdo od njih tudi izdelal. Sam jih ni izdeloval, spomni pa se, da si je kot tudi drugi otroci iz trstike in drugih materialov izdelovali piščali.

Ustne orglice – trstenke, ki se jih spomni, so imele cevi premera 8 do 10 mm, izdelane iz trstik različnih dolžin. Cevi so bile zamašene s smolenim zamaškom in tako uglašene, da je imela vsaka piščal svoj glas. Piščali so bile povezane med dve letvici s smoljeno čevljarsko nitjo. Glasovno so bile piščali stopničasto zložene po zaporedju »dur«
lestvice, na zgornjem delu, kjer so piščali odprte, pa poravnane. Spomni se, da je bila prva pesem, ki jo je znal zaigrati: Izidor ovčice pase.

Gospod Franc se ne spomni, da bi bilo možno *trstenke* kje kupiti, bile pa so v času njegovega otroštva pogoste med pastirji in v družinah, ki so gojile petje in glasbo. Pravi, da so bile to družine, kjer so bili ljudje vedno dobre volje in družabni. Uporabljale so se za igranje preprostih pesmi, ali pa se je ob njih tudi prepevalo. Pogosto je bilo tudi igranje v duetu na *trstenke* in bršljanovo pero.

Spominsko pričevanje zapisala Špela Lilija¹⁵

Kot je mogoče razbrati iz nekaj krajših spominskih pričevanj naših sogovornikov, so si otroci izdelovali glasbilo iz trstike – *trstenke*. Največkrat so jih izdelovali po vzorcu, ali pa so se izkušnje prenašale od starejših na mlajše. Predvsem se nam zdi zanimivo, kakšne materiale so uporabljali pri izdelavi. Pri pričevanjih gospoda Stanka Štumbergerja in Jožefa Brodnjaka je zanimiva omemba načinov vezanja piščali.

Spominsko pričevanje Stanka Štumbergerja

Gospod Stanko Štumberger (1939), upokojenec, stanuje v Cirkulanah 49.

¹⁵ Špela Lilija, učenka 8.a razreda, šolsko leto 2002/03.

Spomini na *orglice* sežejo v njegovo otroštvo, ko jih je imel kot pastir na paši. Spomni se, da so bile razširjene med otroki, pa tudi starejši so igrali na njih. *Trstenke*, ki so bile med otroki pogostejše in so jih tudi izdelovali, so bile največkrat simetrične oblike. Trstena stebela so odrezali pri kolencih in jih ni bilo potrebno posebej mašiti. Če so naredili cevke, so jih zamašili z voskom. Tako so naredili piščali. Piščali so zvezali med letvici – včasih razpolovljeni palici. Za vezanje so uporabili žitnico (trava). Kot vezivo se je lahko uporabila tudi predhodno namočena slama – žitna stebela. Tudi lubje lipovca se je lahko uporabilo kot vezivo. Tudi tega je bilo potrebno predhodno namočiti za kakih dvanajst ur in nato z žepnim nožem oblikovati v enakomerno široke trakove. Izdelave se niso lotili vsi otroci, saj je bila precej zahtevna. So pa bile take *orglice* večkrat predmet zamenjevanje stvari med vrstniki.

Dobiti - kupiti jih je bilo mogoče na sejnih in na žegnanjih. Stanko Štumberger se spomni, da se je med leti od 1945 do 1950 na njih običajno igralo ob večerih ali ob skupinskem delu. Spomni se, da se je na njih igralo samostojno ali pa tudi z drugimi instrumenti: z žveglo, harmoniko ali bršljanovim listom.

Spominsko pričevanje zapisal Matevž Štumberger

Spominsko pričevanje Jožefa Brodnjaka

Gospod Jožef Brodnjak(1937) stanuje v Dolanah 28b (Cirkulane, občina Gorišnica), je v mladosti prišel v stik s trstenkami v šoli, in sicer leta 1948.

Bile so polovične oblike, imele so dvanajst trstikovih piščali. Vezane so bile z lubjem pintovca.¹⁶ *Trstenke* je videl pri vrstnikih, med katerimi so bile dokaj pogoste. Tudi sam se je lotil izdelave, predvsem zaradi osebnega interesa in zanimivosti. Izdelal je kakšne štiri primerke, ki pa niso ohranjeni.

Trstiko je nabiral ob reki Dravi v pomladnih mesecih. Narezane cevke je očistil in jih zamašil s čepki, ki jih je naredil iz skorje vrbe. Uглаševal je po posluhu. Vezane niso bile z deščico in vrvico, ampak je uporabil leseno palico, ki jo je prepolovil po strženu. Vezivo pa je bilo lubje pintovca, katero se je prepletalo križno.

Spominsko pričevanje zapisal Gregor Jurgec

¹⁶ Vrba, šibe se uporabljajo za pletenje košar.

V pričevanju gospoda Antona Majcenoviča izvemo, koliko so trstenke stale na ptujskem sejmu, kjer jih je bilo mogoče kupiti, in koliko približno bi to zneslo danes. Zanimiv je tudi opis »domačega lepila«, s katerim je prilepil piščali na deščici.

Spominsko pričevanje Antona Majcenoviča

Gospod Anton Majcenovič, rojen 1930. leta, stanuje v Dolanah 20a (Cirkulane, občina Gorišnica), je upokojenec.

Trstenke je gospod Anton prvič videl leta 1946 na gradu Borl. Spomni se, da so jim rekli *orglice*. Imele so sedem piščali, od katerih so bile ene daljše, druge krajše. Vezane so bile z vrvico.

Spomni se tudi, da se jih je dalo kupiti na sejmu v Ptujju, stale naj bi 15 dinarjev, kar bi bilo danes približno 5000 tolarjev. V času, o katerem nam pripoveduje, od 1946 do 1950, so bile redke, vsekakor pa so bile v okolici prisotne. Razširjene so bile tudi med otroki, ki so si jih pogosto izdelali ali izdelovali sami na paši živine in podobno. Uporabljale so se kot samostojno glasbilo.

Leta 1950 je izdelal *orglice* po vzorcu in navodilih strica Ivana Majcenoviča. Imele so enajst piščali, takšne in take s petnajstimi piščalmi so bile pogoste, bile so tudi s sedmimi piščalmi. Trstiko je nabral na obrežju reke Drave. Trstene cevke je nato narezal na dolžino in jih očistil v notranjosti. Za ugaševanje – mašenje cevk je uporabil smrekovo smolo. Tako so imele daljše cevke nižji glas, krajše pa višji. Deščici, ki sta povezovali piščali, je oblikoval z nožem. Za lepljenje deščic in piščali je uporabil domače lepilo, mešanico voska in smole. Vezane so bile tako, da se je okrog vsake piščali vrvica prepletla dvakrat. Pred prepletanjem vrvice je piščali učvrstil s tanko žico. Za izdelavo *trstenk* je porabil približno šest ur.

Spominsko pričevanje zapisala Anita Gabrovec ¹⁷

Gospa Marija Gabrovec nam je v anketi na vprašanje, od kod pozna *trstenke*, odgovorila, da iz otroštva, ko so jih otroci izdelovali kot igračo. Podobno pravi gospod Alojz Emeršič v svojem pričevanju.

Spominsko pričevanje Marije Gabrovec

Marija Gabrovec (1930) je upokojena gospodinja, stanuje v Medribniku 25 (Cirkulane, občina Gorišnica).

Gospa Marija pravi, da je njen prvi stik s *trstenkami* bil približno pri njenih desetih letih (tj. ok. 1940), ko so jih v glavnem izdelovali pastirji. Spomni se tudi, da jih je

videla na stojnicah, kjer so jih prodajali. V opisu je opisala *trstenke* simetrične oblike s približno desetimi piščalmi.

Sama jih ni imela. Spomni se tudi, da je *trstenke* izdeloval Stanko Prašnički okrog leta 1943 (umrl 1980), nanje pa je igral njen bratranec Ivan Prašnički okrog leta 1939. Kot se spomni, so nanje igrali v glavnem pastirji za lastno zabavo.

Spominsko pričevanje zapisala Polona Fajfar¹⁸

Spominsko pričevanje Franca Stojnška

Gospod Franc Stojnšek (1921) iz Nadol 12 (občina Žetale), je imel *trstenke* v mladosti. Kupil jih je na romanju. Stale so od 3 do 5 dinarjev. Spomni se, da so jih pred drugo svetovno vojno na romanjih pogosto prodajali, po njej pa redkeje, čeprav jih je še bilo mogoče dobiti.

Njegove *trstenke* so bile simetrične oblike. Na njih so igrali predvsem na paši in ob kakem prazniku. Imenovali so jih *žvegla*. V tistih časih, pred drugo svetovno vojno, so bile pogoste.

Spominsko pričevanje zapisal Tadej Žumbar

Spominsko pričevanje Alojza Emeršiča

Gospod Alojz Emeršič (1939) je upokojeni kmetovalec, stanuje v Gradiščah 97 (Cirkulane, občina Gorišnica).

Njegov prvi stik s *trstenkami* je bil v njegovih osnovnošolskih letih (tj. ok. 1946 - 1950). Rekli so jim tudi *trstikove žveglice*. Spomni se *trstenk*, ki so imele petnajst piščali z najdaljšo srednjo, na vsako stran pa se je dolžina piščali krajšala. Vezane so bile z rafijo.

Trstenke so naredili otroci sami, čeprav jih je bilo možno tudi kupiti na sejmih ob žegnanjih. Ker so si jih otroci sami izdelovali, so bile dokaj razširjene in so na njih tudi igrali, pogosto naj bi igrali melodijo Na planincih. Gospod Alojz Emeršič ob koncu pove: »S *trstenkami* nam je bilo veselje igrati, saj drugih igrac ni bilo in smo si s tem krajšali čas. Pa še kupiti jih ni bilo treba, saj si jih lahko izdelal sam«.

Spominsko pričevanje zapisala Maja Emeršič¹⁹

¹⁷ Anita Gabrovec, učenka 8.a razreda, šolsko leto 2002/03.

¹⁸ Polona Fajfar, učenka 8.a razreda, šolsko leto 2002/03.

¹⁹ Maja Emeršič, učenka 8.a razreda, šolsko leto 2002/03.

Kot izvemo iz pričevanja gospe Irene Kristovič so se z izdelavo trstenk poskušali tudi v šoli.

Spominsko pričevanje Irene Kristovič

Gospa Irena Kristovič (1967), po poklicu natararica, stanuje v Gradiščah 119 (Cirkulane, občina Gorišnica).

Njen prvi stik z večcevnimi piščalmi je bil v sedmem razredu osnovne šole v Cirkulanah, pri predmetu glasbena vzgoja, ki jo je takrat poučeval gospod Rudi Mohorko. Izdelali so jih iz trstikovih cevok, ki so jih narezali na dolžino in očistili. Sestavili so jih v enojno obliko, z devetimi piščalmi. Uglasitev so izvedli z lesenimi čepki, ki so jih potisnili v luknjo cevke. Čepke so naredili iz palic sveže vrbe in so jih v pripravljeno cev potisnili brez lepljenja. Cevke – piščali niso bile vezane med deščice, ampak so jih med sabo zvezali z vrvico. Prepletanje vrvice na način, da je bila dvakrat ovita vsaka piščal, je omogočalo zadostno trdnost glasbila.

Tudi sama se je lotila izdelave *trstenk* doma. Natančnega postopka izdelave se ne spomni več, tako da jih danes ne bi znala narediti. Naredila je le ene ali dvoje glasbil enojne oblike z devetimi piščalmi. Uglasitev je izvedla s čepki iz lesa.

Včasih je vedela na svoj izdelek tudi zaigrati. Izdelki, ki jih je izdelala, niso ohranjeni.

Spominsko pričevanje zapisala Martina Milošič²⁰

UGOTOVITVE NA OSNOVI TERENKEGA DELA:

Ugotavljamo, da prebivalci cirkulanskega šolskega okoliša poznajo *trstenke*. Starejši se jih še spomnijo, mlajši so jih spoznali iz literature in medijev, iz šole ali pa poznajo različice *Panove piščali*, ki jih uporabljajo predvsem tuje etno - glasbene skupine.²¹

Poizvedovanja so pokazala, da so bile *trstenke* razširjene v našem okolju do druge svetovne vojne in nekaj let po njej, do 1950, potem pa vedno redkeje. Kaže, da so pri nas prišle iz rabe pozneje kot drugod po Sloveniji. Na to kažejo pričevanja o njihovi rabi in o tem, da jih je bilo v tem času še mogoče kupiti pri sejmarjih.²²

Najpogosteje so jih uporabljali kot samostojno glasbilo ali pa se je nanje igralo skupaj z bršljanovim listom.²³

²⁰ Martina Milošič, učenka 7.a razreda, šolsko leto 2002/03.

²¹ Glej: rezultate anketnega vprašalnika graf 1, 2, 3 in pričevanja Jurgec J., Perkovič, Kristovič.

²² Glej: spominsko pričevanje Krajnc, Vidovič, Štumberger, Majcenovič, Gabrovec, Emeršič, Stojšek.

²³ Glej: spominsko pričevanje Korenjak, Štumberger.

Imena, ki so se uporabljala za poimenovanje tega glasbila v našem okolju, so bila: *orglice, ustne orglice, trstikove žveglisce, žvegle*.²⁴

V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja je bilo mogoče kupiti plastične večcevne piščali, v glavnem pri kramarjih ob cerkvenih žegnanjih.²⁵

Izdelovalca trstenk v našem okolju verjetno ni bilo. Nekateri vprašani so nam kot izdelovalce navedli nekatera imena že pokojnih oseb, v glavnem pa je omenjano ime Franc Laporšek. Vsi izpričani poskusi izdelave so bili v glavnem zgolj za zabavo – igro v otroštvu ali v sklopu šolskega dela. Ker poskusi niso vodili v nadaljevanje dela, so spomini zbledeli. Tako iz pogovorov in zapisov pričevanj natančnega postopka izdelave *trstenk* ne izvemo.²⁶ Izvedeli pa smo marsikaj zanimivega, in sicer o »domačem« lepilu (mešanica smole in voska), različnih vezivih (rafija, slama, lubje lipovca) in uporabi bezgovega lesa ali pa vrbovega lubja za piščali.²⁷

Odločili smo se, da bomo postopek izdelave trstenk poskušati razbrati iz člankov in prispevkov o izdelovalcu in godcu na trstenke, Francu Laporšku.

IZDELOVALEC TRSTENK IN LJUDSKI GODEC, FRANC LAPORŠEK

Franc Laporšek je bil opažen tudi v medijih. Zapise o njegovem življenju in delu najdemo v časopisnih izrezkih²⁸ časopisa *Tednik, Večer, Delo* in revijah *Rodna gruda, Glasbena mladina*. Njegov prikaz izdelave trstenk pa je bil posnet za televizijsko oddajo RTV Slovenija, ki jo je vodila novinarka Darja Korez - Korenčan.

Franc Laporšek (1930 -1998) ljudski godec in izdelovalec trstenk, je živel v Jablovcu pri Podlehniku.

V pogovoru z novinarko Bronjo Merc je 1979. leta povedal: »V svet orglic me je popeljal moj oče, ki je orglice sprva popravljaj. Kmalu sem se mu pri delu pridružil in skupaj sva jih začela izdelovati. Po vojni je zanimanje zanje upadlo in čeprav sem jih zdaj že samostojno izdeloval, sem to delo začasno prenehal. Spet sem jih začel izdelovati leta 1969 po prepričevanju sosede Nežke Vaupotič.«

²⁴ Glej: spominsko pričevanje Krajnc, Korenjak, Stojnšek

²⁵ Glej: spominsko pričevanje Vidovič, Fajfar, Jurgec M.,

²⁶ Glej: rezultate anketnega vprašalnika graf 5 in 6 ter pričevanje Štumberger, Brodnjak, Majcenovič, Jurgec M., Kristovič.

²⁷ Glej: spominske pričevanje Brodnjak, Štumberger, Majcenovič.

²⁸ Izrezke je dobil mentor v arhivu Študijske knjižnice Ivana Potrča Ptuj. Na izrezkih vsi identifikacijski podatki člankov niso razvidni.

Slika 10: Franc Laporšek na fotografiji, objavljeni v Večeru 17.7.1979.

V nadaljevanju članka potarna nad brezbriznim obračanjem od ljudskega izročila med mladimi, rekoč: »Pri mladih sem poskušal vzbuditi ljubezen do orglic, vendar jim ta glasba ne pomeni več mnogo. Veliko škodo delamo našemu ljudskemu izročilu, ko se brezbrizno obračamo od njega. Sem samouk, vendar sem vedno pripravljen, da interesente vpeljem v izdelavo in igranje orglic.«

Franc se z izdelovanjem trstenke ni nikoli preživljal, bil je zaposlen pri Kmetijskem kombinatu Ptuj kot gozdni delavec.²⁹ Je pa izdelal vsako zimo kakšnih deset, včasih tudi več glasbil, za katere so se zanimali muzeji, inštituti, glasbeni pedagogi. Občasno so jih prodajali tudi v prodajalnah Mladinske knjige. Izdelati je vedel tudi lončeni bas.³⁰

Za izdelavo *trstenk* je uporabljal trstiko, ki jo je nabiral v močvirju od januarja do aprila, nato pa jo je skoraj leto dni sušil. Za izdelavo enih *trstenk* je potreboval okrog šestnajst ur. Ko je trstiko narezal na različne dolžine, jo je skrbno očistil, zamašil cevke s smrekovo smolo, uglasil.³¹ Točen ton posamezne piščali je »zadel« tako, da si je naredil *glasilke*. To so bile že narejene piščali, preizkušene po tonih in ustrezno označene, da jih ni zamešal. S pomočjo teh *glasilk* je sestavil cel inštrument.³² Sledilo je pritrdjevanje piščali s smrekovo smolo na deščice. Ko je to končal, jih je povezal s čevljarsko dreto in končno obrezal ter opilil tako deščice kot piščali, saj bi si sicer med igranjem lahko porezali ustnice.

²⁹ Merc, B., Odmev orglic med haloškimi griči, v: *Večer*, 17.7.1979.

³⁰ Slodnjak, J., Haloške trstenke in lončeni bas, v: *Večer*, 9.2.1989.

³¹ Korez – Korenčan, D., Ko zaigrajo trstenke, v: *Rodna gruda*, št. 4, april 1996, str. 15.

³² Ozmec, M., Še je slišati orglice - trstenke, v: *Tednik*, 20.10.1977, str.6.

Kot edinega ljudskega godca na trstenke so Franca veliko vabili na razne etnomuzikološke festivale in kongrese. Njegovo muziciranje je posneto tudi na nekaj plošč in kaset, ki predstavljajo našo glasbeno dediščino. Za ohranjanje ljudskega izročila je prejel vrsto nagrad in priznanj, s katerimi se je rad ponašal in jih razvrščal v svojo domačo vitrino poleg niza svojih *trstenk*.³³

Franco Laporšek je igral tudi v duetu trstenk in žvegle. Žveglo je igral Maks Hernec, zadnji dejavni žveglač iz Podlehnik, ki je sicer igral tudi na klarinet in harmoniko.³⁴

Na sliki 11 vidimo duet Maksa Herneca - žvegla in Franca Laporška – *trstenke*, med nastopom na snemanju radijske oddaje Iz vasi v vas, 18. februarja 1979.

Slika 11: Duet Maksa Herneca in Franca Laporška, objavljena v časopisu *Tednik* 22.2.1979.

Franco Milošič je v časopisu *Delo* 1989. leta zapisal: »Za Francem Laporškom ne bo nihče delal trstenk. Ostale bodo muzejske orglice in muzejske žvegle.«³⁵ Na srečo se napoved ni uresničila, izdelovalec in ljudski godec ima naslednika.

Laporškov naslednik je Drago Kunej, sodelavec slovenskega Glasbeno narodopisnega inštituta. Izdelovanja in igranja se je naučil prav pri njem. Kunej tudi javno nastopa, bodisi individualno ali kot član skupine Kurja koža.³⁶

³³ Korez – Korenčan, D., n.d., str. 15.

³⁴ Omerzel – Terlep, M., Haloška žvegla, v: *Glasbena mladina*, št. 4, januar 1981, str.11.

³⁵ Milošič, F., Trstenke pojejo otožno, kot bi se poslavljale od haloških grap, v: *Delo* 21.3.1989.

³⁶ Korez – Korenčan D., n.d., str. 15.

UGOTOVITVE NA OSNOVI ZAPISOV O ŽIVLJENJU IN DELU FRANCA LAPORŠKA:

Ob prebiranju zapisov in intervjujev s Francem Laporškom ugotovimo, da je sam nadaljeval izročilo izdelave in igranja na *trstenke* od očeta. Očitno ga je skrbel odnos do ljudskega izročila, na kar je opozarjal in javno izrazil pripravljenost prenašati izročilo na mlajše.³⁷ Njegovo pripravljenost, prikazati izdelavo *trstenk* in lončenega basa mlajšim, nam je opisala v svojem pričevanju Sergeja Perkovič.

Postopek izdelave *trstenk* je sicer opisan v vseh člankih, ki smo jih pregledali, vendar zgolj poljudno, ne kot navodilo za izdelavo. Podrobno so opisani materiali, ki jih je uporabljal za izdelavo *trstenk*. Po pregledu zapisov ugotovimo, da so bile *glasilke* že v naprej pripravljene piščali, ki so imele dve funkciji. Bile so mera za dolžino posamezne piščali in bile so primerjalna piščal pri uglaševanju.

Izvemo tudi, da ni godel zgolj kot solist, ampak tudi v duetu s prijateljem Hernecom, ki je igral žveglo. Ob primerjavi slik iz člankov menimo, da sta prav ta predstavljena kot »Haložana, ki igrata *trstenke* in žveglo« na sliki 5 te naloge.

Vsekakor je bil za nas najpomembnejši podatek, da ima Franc Laporšek naslednika, ki nadaljuje njegovo izročilo igranja in izdelave *trstenk*. Zato je bil logičen naslednji korak v našem raziskovanju, navezava stika z mag. Dragom Kunejem. Povabili smo ga na našo šolo. Ob obisku je strnil nekaj spominov na pokojnega godca in izdelovalca, nam demonstriral izdelavo *trstenk* ter nam na njih zaigral.

Srečanje z mag. Dragom Kunejem

Mag. Drago Kunej, univ. dipl. inž., je zaposlen na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU. Je dober poznavalec *trstenk*, ki jih tudi sam izdeluje in nanje igra v zasedbi Kurja koža. Izdelave tega ljudskega glasbila se je naučil pri Francu Laporšku.

V uvodnem delu nam je naš gost na *trstenke* zaigral znano vižo Terzinka, pri čem je s »skoki« z ene strani glasbila na drugo okraševal melodijo. Pa še nekaj je potrebno poudariti, ves čas igranja si je »držal ritem« z udarjanjem noge ob tla.

³⁷ Glej: povzetek članka , Odmev orglic med haloškimi griči, v: *Večer*, 17.7.1979.

Slika 12: Kurja koža (od leve Peter Kunej, Drago Kunej in Nenad Firšt), slika iz revije *Glasbena mladina*, št.1., oktober 1993 (str.11)

Foto: Damjan Švarc.

Nato nam je povedal nekaj osnovnih podatkov o *trstenkah*, povezavo s Panovo piščaljo in nam tudi povedal o Panu, grškem polbogu, ki je med drugim rad strašil ljudi. V nadaljevanju je strnil nekaj spominov na pokojnega Franca Laporška, ki ga je, kot nam je povedal sam, vzpodbudil, da se je lotil tudi izdelave, ne samo igranja na *trstenke*. Opisal nam ga je kot prijaznega človeka, ki mu je z veseljem pokazal izdelavo. Franc je vztrajal na izvornem in doslednem načinu izdelave. Morda ga najboljše opiše ta zgodba. Nekdo naj bi naročil *trstenke* pri Laporšku zgolj za okras v vitrini, zato jih naj ne bi uglasil, kar bi seveda tudi »zbilo« ceno. Izdelovalec pa ga gladko zavrne, rekoč: »Jaz bom naredil tako, kot mora biti, vi pa mi boste dali toliko, kot mora biti.«

Ogledali smo si *trstenke*, ki jih je prinesel s sabo: 17-ke, 23-ke in 29-ke, kot zanimivost pa še večcevne piščali, kakršne uporabljajo južnoameriške skupine, ki igrajo staro indijansko glasbo. Pri slednjih je zanimivo to, da so bambusove piščali nameščene v dveh vrstah tako, da je razdalja med najnižje in najvišje uglaseno piščaljo krajša, kot če bi bile piščali v eni vrsti.

Pred demonstracijo nam je Kunej naštel in pokazal potrebščine, ki jih potrebuje za izdelavo *trstenk*: žepni nož, lanena vrvica, čevljarska smola, smrekova smola, že pripravljene piščali, deščici, vitke lesene palčke in seveda trstika. Nato nam je opisal oziroma prikazal posamezne faze izdelave.

Slika 13: Mag. Drago Kunej igra na trstenke ob obisku naše šole pred demonstracijo izdelave trstenk.

Foto: Ivo Zupanič, februar 2002

Prvo fazo izdelave, kamor sodi priprava materiala, je bilo seveda potrebno pripraviti že prej. Gost nam je povedal, da si trstiko nabere pozno pozimi, ko popolnoma oleseni, vendar še dovolj hitro, preden začne trohneti. Smrekovo smolo nabere spomladi ali jeseni, deščice si nažaga in oblikuje z nožem, včasih zgladi z robom odlomljenega stekla. Prikazal nam je pripravo drete, za kar je uporabil laneno vrvico, ki jo je natrl s čevljarsko smolo. Na enem koncu vrvice je naredil zanko, jo nataknil na okensko kljuko, napel in natrl s smolo.

Rezanje cevki iz trstikovih stebel je bila naslednja faza, ki nam jo je prikazal. Za določitev dolžine cevke je uporabil že pripravljeno piščal. Z nožem, katerega rezilo je postavil pravokotno na os stebela, je najprej zarezal čez celi obseg, nato pa nož nagnil za približno 45° in odrezal do konca. Tak način rezanja ne zahteva nobene dodatne obdelave koncev piščali.

Sledil je prikaz čiščenja cevki, ki ga je izvedel s pripravljenimi vitkimi lesenimi paličicami, s katerimi je odstranil puhasto notranjost trstikovega stebela. Čistost – gladkost notranjosti cevke je kontroliral s pogledom skozi njo proti svetlobi.

Nato nam je pokazal najzahtevnejši del izdelave trstenk – pripravo smolnatih čepkov in uglasjevanje. Z valjanjem smolnate kroglice med kazalcem in palcem, ki si ju je predhodno zmočil v vodi, jo je preoblikoval v čep (svaljek). Tako pripravljen čep je potisnil v predhodno odrezano in očiščeno cev. Čep je s paličico pomikal po cevi navzgor ali navzdol, kar pomeni višji ali nižji ton piščali. Ustreznost uglasitve posamezne piščali je ugotovil s primerjanjem zvoka že pripravljene piščali in piščali, ki jo je uglasjeval.

Naslednja faza dela je razvrščanje piščali med deščici in vezanje. Seveda nam je to fazo lahko le opisal, saj v razpoložljivem času ni mogel pripraviti vseh piščali. Piščali se zložijo med vezni deščici, na kateri se predhodno nanese smrekovo smolo in poveže s pripravljeno dreto. Na trstenkah, ki jih je prinesel s sabo, pa je prikazal način vezanja trstenk v križnem vzorcu.

Zadnja faza izdelave glasbila je čiščenje in estetsko urejanje glasbila. Povedal nam je, da je to zanj najprijetnejše delo. Obreže deščici, očisti izdelek odvečne smole in očisti deščici tam, kjer jih umaže dreto.

Nekako tako, kot je naš gost predstavitev začel, jo je tudi pripeljal h koncu z igranjem na trstenke. Nato se je z nami zadržal še v prijetnem klepetu in ogledu zbrane literature, vezane na trstenke in nekaj do takrat narejenih izdelkov.

Zapisali člani raziskovalne skupine

Pri opisovanju posameznih faz izdelave smo si pomagali s predstavitvijo mag. Kuneja v letos izšli knjigi *Slovenski glasbilarski mojstri*, avtorice Darje Korez – Korenčan.³⁸

Nekaj izkušenj, potrebnih za izdelavo trstenk, smo si pridobili že v lanskem šolskem letu. Večino nejasnosti v postopku izdelave nam je pomagal prebroditi mag. Drago Kunej ob prikazu izdelave trstenk. Različne oblike trstenk nam je pokazala dr. Darja Koter pri ogledu glasbene zbirke Pokrajinskega muzeja Ptuj. V veliko pomoč nam je bil tudi video posnetek Franca Laporška pri izdelavi trstenk, ki nam ga je odstopila novinarka Darja Korez – Korenčan.

Tako »oboroženi« smo se lotili izdelave, ki ga opisujemo v nadaljevanju.

POSTOPEK IZDELAVE TRSTENK

Postopek izdelave smo si razdelili na posamezne faze dela. Najprej smo se lotili priprave gradiv. Deščice in dreto smo si pripravili že jeseni. Deščice iz smrekovega in borovega lesa nam je nažagal na tračni žagi mentor. Mi smo deščice oblikovali v končno obliko s pomočjo mizarskega orodja v šolski delavnici. Preizkusili smo tudi uporabo strganja lesa z robom odlomljenega stekla in ugotovili, da je to preprost in učinkovit način za oblikovanje in površinsko obdelavo lesa.

³⁸ Darja Korez – Korenčan, *Slovenski glasbilarski mojstri*, Forma 7, Ljubljana 2003, str. 11.

Slika 14: Priprava deščic.

Foto: Ivo Zupanič, november 2002

Dreto smo si pripravili iz s smolo natrte konopljene vrvice. Ker čevljarke smole nismo uspeli dobiti, smo uporabili bitumensko smolo, kot je mentorju svetoval g. Forštnarič, upokojeni sedlar. Vrvico smo napeli in drgnili s kosom smole, nato pa jo zdrgnili s krpo ali s kosom mehkega usnja. Tako pripravljeno dreto smo zvili v klobčič, pred uporabo – vezanjem trstenk, smo jo ponovno zdrgnili s krpo in jo s tem omeščali in poravnali.

Slika 15: Priprava drete.

Foto: Ivo Zupanič, oktober 2002

Nabiranje smrekove ali borove smole za lepljenje piščali med deščici in za izdelavo ušlaševalnih čepkov smo opravili v letošnjem marcu. Ob pregledu nabrane smole smo jo razvrstili na mehkejšo, ki smo jo uporabili za lepljenje piščali, in tršo, ki je primernejša za čepke. Odstranili smo nečistoče in jo pregnetli.

Slika 16: Nabiranje trstike.

Foto: Tadej Žumbar, marec 2003

Trstiko smo začeli nabirati marca. Prej zaradi dolge zime to ni bilo mogoče. Izkazalo se je, da je sneg veliko trstišč pomendral, kar povzroča hitrejše trohnenje trstike. V gosto poraščenih močvirnih trstiščih je bilo letos kvalitetne trstike malo, bolje je bilo na suhih predelih, kjer je redkejša poraščenost. Podobno je bilo tudi v rokavih stare struge reke Drave, kjer je narasla reka poplavila predele, poraščene s trstiko. Kljub temu smo našli dovolj trstikovine za izdelavo glasbil.

Preden smo posamezno rastlino odrezali, smo pogledali, ali še ima lasasti ostanek cveta, kar pomeni, da je lanska. Najprej smo jo odrezali čim bliže tlam in nato pri četrtem ali petem kolencu. Take delno očiščene palice smo rahlo zvezali v butaro in pustili za krajši čas v suhem zračnem prostoru.

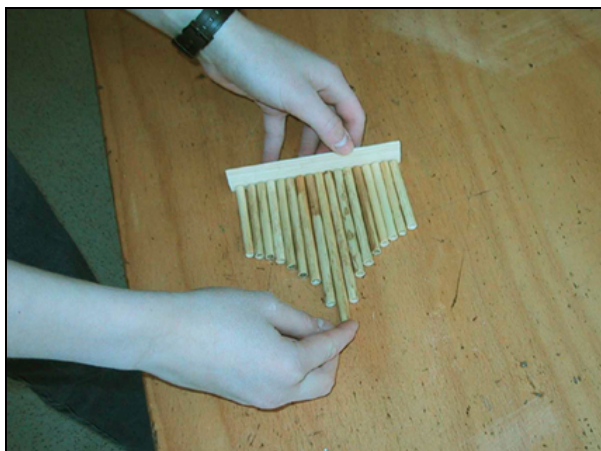

Slika 17: Trstiko je bilo potrebno očistiti pred razrezom.

Foto: Ivo Zupanič, marec 2003

Naslednja faza našega postopka je bila rezanje cevki iz trstike. Najprej smo trstiko očistili in razrezali. Rezali smo približno centimeter pod kolencem in dobili posamezne kose, ki smo jih sproti pregledovali in zavrgli neustrezne. Rezali smo z lepenkarskimi noži. Pred nevarnostjo ureza smo se zaščitili z usnjenimi palčniki. Iz

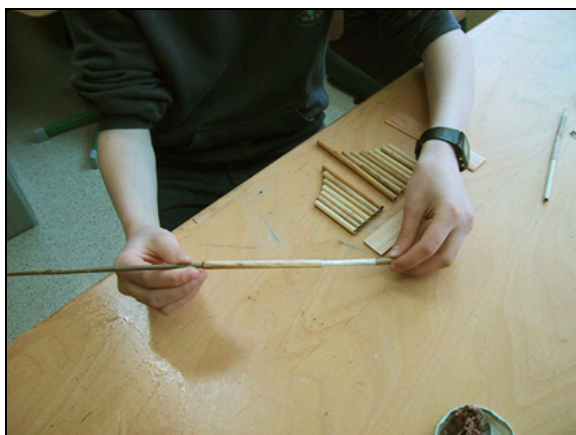
tako narezanih palic smo pozneje narezali cevke za piščali. Najprej si je vsak naredil mero, palico okroglega preseka, s katero smo razvrstili prej omenjene trstikove stebela glede na premer luknje.

Slika 18: Narezane cevke je bilo potrebno zložiti po vrsti.

Foto: Ivo Zupanič, marec 2003

Ko je vsak zbral dovolj takih kosov, smo narezali cevke na dolžino iz mer, narisanih na listu, ki smo ga pripravili na osnovi merjenja Laporškovih izdelkov. Te cevke smo sproti zlagali v obliko trstenk, tako da je bilo možno sproti opaziti in odpraviti napake. V to fazo dela sodi tudi čiščenje cevk. Cevke smo skrbno očistili z leskovimi palicami manjšega preseka, kot je premer luknje cevke. Čistost cevke smo preverili s pogledom skozi proti svetlobi. Cevka je ustrezala, če se je v notranjosti svetila.

Slika 19: Uглаševanje cevk.

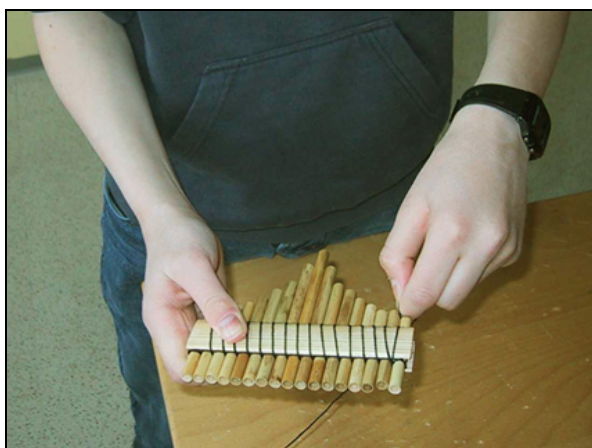
Foto: Ivo Zupanič, marec 2003

Sledilo je uглаševanje. Najprej smo si pripravili čepke – iz trše smole smreke ali bora. Čepke smo pripravili tako, da smo z gnetenjem in valjanjem smole med palcem in kazalcem naredili »svaljke«, ki smo jih potisnili v trstikovo cevko. Da se smola ni prijemala na kožo, smo skrbeli, da sta bila prsta vedno mokra. Za premikanje po cevi gor in dol smo uporabili dve leseni palčki nekoliko manjšega premera kot je notranji

premer cevke. Ustrezen zvok posamezne piščali smo dosegli s primerjanjem že pripravljenih piščali po posluhu. Tako smo iz cevk naredili piščali.

Sledilo je sestavljanje glasbila. Že med uglasčevanjem je potrebno piščali odlagati po takšnem vrstnem redu, kot so postavljene v glasbilu. Piščali smo zlepili med dve že pripravljene deščici z mehkejšo smrekovo smolo. Na ravno ploskev deščic smo nanесли tanjšo plast smole in to stran deščice položili na poravnane piščali. Nato smo vse skupaj obrnili in po istem postopku dodali še deščico na drugi strani piščali. Namenoma predolgi deščici smo na obeh koncih zvezali, da je bilo manj težav pri vezanju.

Za vezanje piščali, s t.i. križno vezjo, med deščici smo uporabili že pripravljeno dreto. Najprej smo dreto potisnili v režo prve in druge piščali, nato smo naredili zanko okoli vseh piščali. Na izhodiščni točki smo dreto prepeljali na strani glasbila, med notranjima ploskvama deščic, na drug rob deščice in ponovili postopek. Pri vračanju na izhodišče smo na strani glasbila dreto prepeljali križno. Sledilo je prepletanje drete med režami med sosednjima piščalma. Pri tem smo prepletali tako, da je na zadnji strani glasbila – obrnjena k nam, dreto vstopala in izstopala skozi isto režo, na prednji strani pa smo vsakič naredili »korak naprej«. Ko so bile na tak način zajete vse piščali, smo prekrizali dreto še na drugi strani glasbila. Na tej točki smo vezanje prekinili in izkoristili še zadnjo možnost poravnavanja piščali, predvsem zgornjega dela.

Slika 20: Vezanje piščali med deščici.

Foto: Ivo Zupanič, marec 2003

Po poravnavanju je sledilo vezanje v nasprotno smer po istem postopku. Pri tem so se na sprednji strani glasbila drete križale na sredini deščice, na zadnji pa so poravnane tesno druga ob drugi.

Tako zvezano glasbilo je pripravljeno za zadnjo etapo, v kateri smo obrezali deščici in glasbilo očistili odvečne smole, obrusili ostre robove in seveda glasbilo tudi preskusili.

REZULTATI

S pomočjo ankete, ki smo jo izvedli, smo zajeli 140 krajanov (Cirkulane in okolica) in prišli do naslednjih rezultatov.

Večina ljudi je za trstenke že slišala, redki vedo kaj več o njih. Večina pozna trstenke iz strokovne literature in medijev. Starejši vedo o trstenkah več oziroma se jih spomnijo in potrjujejo, da je bilo na našem področju glasbilo znano in v uporabi. Prisotni sta bili obe obliki trstenk – simetrične in enostranske.

V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so bile med otroki priljubljene in zaradi cenenosti razširjene večcevne piščali iz umetne mase.

Po vzorcih kupljenih trstenk ali z izmenjavanjem izkušenj so otroci izdelovali trstenke, pri čem so uporabljali razpoložljive materiale.

Natančnega postopka izdelave trstenk med krajanji nismo izvedeli.

Vzporedni cilj naše raziskovalne naloge, izdelati vsak svoje trstenke, smo dosegli in zapisali postopek izdelave trstenk.

DISKUSIJA

Zakaj smo se mladi raziskovalci iz 7.a razreda poleg raziskovanja lotili tudi izdelave trstenk? Oboje je povezano in odvisno drugo od drugega; odpira vprašanja in daje odgovore. Z raziskovanjem smo potrdili prisotnost trstenk v preteklosti v našem okolju in s tem lahko trdimo, da je naše delo poskus nadaljevanja tradicije. Zapisana pričevanja, zapis prikaza izdelave in opis izdelave trstenk smo naredili v želji, da tudi mi prispevamo k širjenju znanja o njih in da se to ohrani bodočim rodovom. Izkušnje in znanje smo dobili od starejših, zato je prav, da jih posredujemo naprej.

Izdelali smo si vsak svoje glasbilo po Laporškovem izročilu. Čeprav gre za glasbilo, pri katerem je v ospredju tudi njegova estetska vrednost, jih nismo naredili le zgolj kot okras za vitrino ali spominek. Spoznali smo, da ni dovolj samo narediti trstenke, ampak je potrebno zaigrati nanje.

V tej naloge ni bilo časa izdelati trstenk, pri katerih bi se poskusili v uporabi drugačnih materialov, ki so se tudi uporabljali. Veziva, kot so rafija, lipovec, mešanica voska in smole za lepljenje, bezgovina, vrbovina ali »sodobni« material, kot so kovinske ali plastične cevi... bodo morali »še počakati«, ali pa bo to naredil kdo drug, radi bomo sodelovali.

ZAKLJUČEK

Da smo lahko izdelali to raziskovalno nalogo, smo kljub pomoči sošolcev in nekaterih članov zgodovinskega krožka porabili veliko svojega prostega časa. Veseli smo, da je naše raziskovanje med krajani bilo dobro sprejeto. Njihova pripravljenost odgovarjati na vprašanja, nam je omogočila izoblikovati ugotovitve na osnovi pridobljenih odgovorov.

Zavedamo se, da smo raziskovali le na majhnem delu Haloz in da nismo zapisali vsega, kaj o trstenkah ljudje še vejo.

Naši dedje, babice in starši so poznali in velikokrat izdelovali preprosta glasbila, predvsem različne piščali in tudi trstenke. Četudi so jih izdelovali le za krajšanje časa ali skozi igro, so pri tem ohranjali ljudsko izročilo. Verjamemo, da smo s svojim raziskovanjem in delom k ohranjanju izročila prispevali tudi mi.

Spoštovani!

Skupina mladih raziskovalcev OŠ Cirkulane pripravlja raziskovalno nalogo na temo LJUDSKA KULTURA. Naša skupina se je tokrat odločila raziskati nekaj podrobnosti o ljudskem glasbilu TRSTENKE. Pri našem delu se nam postavljajo številna vprašanja, zato vas prosimo za sodelovanje in se vam že vnaprej iskreno zahvaljujemo. Vaše odgovore bomo uporabili le za potrebe raziskovalne naloge.

Ker smo v literaturi zasledili, da je za trstenke v rabi več imen, smo na koncu tega vprašalnika dodali sliko trstenk.

Veseli bomo, če nam boste zaupali vaše osebne podatke in naslov:

Ime in priimek: _____

Domači naslov: _____

Leto rojstva: _____ *(obvezno)

1. Ali poznate ljudsko glasbilo trstenke?

Da

Ne

1a. Ali jih poznate tudi pod drugim imenom?

Katerim: _____

1b. Ali poznate drugačno obliko trstenk oziroma izdelane iz drugih materialov od teh, ki so na sliki?

Kakšno (opišite jo): _____

2. Od kod poznate trstenke?

(Na primer: iz knjig, revij, časopisov, muzejske zbirke.... se jih spomnim... o njih sem slišal v RA oddaji, videl na TV.....)

Napišite: _____

3. Ali vam je poznano ime katerega izdelovalca, ki je trstenke izdeloval v preteklosti, ali pa jih izdeluje še danes?

Da

Navedite ime in čas njegovega delovanja: _____

Ne

3a. Ali ste sami kdaj izdelali – izdelovali – poskusili izdelati trstenke?

Da

Ne

4. Ali poznate oziroma se spomnite koga, ki igra - je igral na ta instrument?

Da

Navedite ime in čas njegovega delovanja: _____

Ne

5. Ali poznate koga, ki bi nam vedel o trstenkah kaj povedati ali pokazati?

Da (Navedite ime, naslov): _____

Ne

6. Ali se vam zdi raziskovanje o ljudskih glasbilih našega okolja koristno?

Da

Ne

Vprašalnik, ki smo ga uporabili pri anketiranju krajanov cirkulanskega šolskega okoliša.

UPORABLJENA LITERATURA in VIRI:

- SSKJ, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoša ZRC SAZU dosegljiv na spletnem naslov: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>
- Spletna stran *Dežela znamk* Pošte Slovenije:
<http://www.posta.si/slo/dz/default.asp>
- Kumer, Zmaga: *Ljudska glasbila in godci*, Slovenska matica Ljubljana, Ljubljana, 1983.
- *Antika*, leksikon, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1998.
- *Zakladi tisočletij, Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, Založba Modrijan, Ljubljana, 1999.
- *Življenje na haloški domačiji*, bilten projektne tedna OŠ Cirkulane, april 1994.
- Spominsko pričevanje Janeza Jurgeca.
- Spominsko pričevanje Jožeta Krajnca.
- Spominsko pričevanje Benamina Vidoviča.
- Spominsko pričevanje Milene Fajfar.
- Spominsko pričevanje Milana Jurgeca.
- Spominsko pričevanje Sergeje Perkovič.
- Spominsko pričevanje Franca Korenjaka.
- Spominsko pričevanje Stanka Štumbergerja.
- Spominsko pričevanje Jožeta Brodnjaka.
- Spominsko pričevanje Antona Majcenoviča.
- Spominsko pričevanje Marije Gabrovec.
- Spominsko pričevanje Franca Stojnška.
- Spominsko pričevanje Alojza Emeršiča.
- Spominsko pričevanje Irene Kristovič.
- Merc, Bronja, Odmev orglic med haloškimi griči, v: *Večer*, 17.7.1979.
- Slodnjak, Jože, Haloške trstenke in lončeni bas, v: *Večer*, 9.2.1989.
- Korez – Korenčan, D., Ko zaigrajo trstenke, v: *Rodna gruda*, št. 4, april 1996, str. 15.
- Ozmec, Martin, Še je slišati orglice - trstenke, v: *Tednik*, 20.10.1977, str.6.
- Omerzel – Terlep, Mira, Haloška žvegla, v: *Glasbena mladina*, št. 4, januar 1981, str.11.

- Milošič, Franc, Trstenke pojejo otožno, kot bi se poslavliale od haloških grap, v: *Delo* 21.3.1989.
- Odmev orglic med haloškimi griči, v: *Večer*, 17.7.1979.
- Pripoved Draga Kuneja.
- Ravnič Roman, O ljudski glasbi, žvegli, trstenkah, Kurji koži, v: *Glasbena mladina*, št.1., oktober 1993 (str.11)
- Korez - Korenčan, Darja: *Slovenski glasbilarski mojstri*, Forma 7, Ljubljana 2003.

SPLETNI NASLOV

Raziskovalna naloga o trstenkah ima tudi svojo spletno stran. Najdete jo na naslovu:

http://www2.arnes.si/~osmbcirk1/trstenke/index_raziskovalna.htm

